

Ion Deleanu, *Democrația și dinamica puterii*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1985

Asocierea într-o analiză teoretică a termenilor *putere*, *alienare*, *democrație* este totdeauna incitantă pentru gânditorul politic și există astăzi suficiente opinii după care această „triadă” poate sugera sensul evoluției politice a speciei umane, sau principalele etape ale acestei evoluții, văzute din perspectiva efortului către emancipare și progres a societăților. Puterea apare la început ca o necesitate resimțită de grupările umane, de a se organiza și conduce pentru a putea rezista într-un mediu natural ostil. O dată cu sacralizarea și instituționalizarea acestei puteri se produce și instrăinarea ei iar cînd apare statul „politicul se instrăinează de funcțiile lui originare (subl. ns.), le abandonează spre a deveni o expresie a intereselor unei minorități exploatare, interese ocrotite prin virtualitatea constringerii statale” (p. 24–25). Urmează apoi o lungă etapă din istoria omenirii, caracterizată prin inegalitate economică și socială, prin antagonisme ireductibile între clasele sociale, iar expresia politică cea mai pregnantă a acestei slări de lucruri a fost statul ca ipostază a alienării. Ulterior, prin revoluție socială, este, în sfîrșit, depășită această stare și se creează premisele unei noi etape a devenirii sociale în care procesul dezalienării pe multiple planuri, dar în primul rînd cel economic și politic este una dintre cele mai semnificative trăsături. Democrația devine cadrul social și totodată măsura progresului în această direcție. Ca modalitate esențială de depășire a capitalismului, revoluția trebuie să inițieze vaste procese de emancipare socială pe multiple planuri, procese care deși se poate spune că aveau ca efect social *dezalienarea*, nu sînt nici pe departe reductibile la aceasta. Nici considerarea politicului în ansamblu și a statului în particular, ca fenomen alienant și deci contrar progresului în toate societățile anterioare socialismului, nu este suficient de concludentă. În majoritatea societăților de acest fel statul a îndeplinit concomitent funcția dominației de clasă cu efecte alienante pentru societate și o funcție de interes general, adeseori vitală pentru existența unui anumit popor. Ca și filosofia politică, politologia actuală consideră pe bună dreptate apariția și consolidarea unor structuri politico-statale stabile drept măsură a progresului în viața unei anumite societăți. Așadar prezentînd statul, în mod absolut, ca o realitate alienantă nu putem ține seama, în măsura necesară, de dialectica procesului istoric real și de finalitatea fenomenelor politice majore în care aparatul statal a fost implicat. Una dintre tezele cele mai substanțiale ale revoluționarilor marxisti este legată de rolul social pe care acest aparat trebuie să-l aibă după cucerirea sa pe cale violentă sau democratică. În fond, după cucerirea puterii, el devine principalul instrument de realizare a dezideratelor revoluției socialiste, factorul indispensabil al transformărilor sociale adînci pe care le inițiază și conduce partidul revoluționar. Dar și în această ipostază a sa el poate produce efecte alienante, iar unele dintre structurile sale, dacă nu sînt ținute permanente sub control democratic, popular, se pot birocratiza și pot chiar funcționa, la un moment dat, împotriva intereselor populare și ale revoluției. După cum arată și I. Deleanu în cartea sa „numai înfrățirea abstract-idilică a societății socialiste poate aduce ideea că această societate este un mecanism perfect, lipsit de orice disfuncționalități. În mod constant, partidul nostru a manifestat o fermă atitudine față de tendințele apologetice, de înfrumusețare subiectivă a realității, susceptibile să aducă grave prejudicii practicii revoluționare” (p. 173). În societatea românească, deformările birocratice și abuzurile comise la începutul procesului revoluționar de către anumiți exponenți ai noului regim au fost aspru criticate fiindu-se măsuri pentru ca ele să nu se mai poată repeta. Autorul demonstrează convingător că și în noua societate se pot manifesta contradicții cu efecte alienante, care nu sînt neapărat moșteniri ale vechiului regim burghez. Întrucît și Deleanu se interoghează în cartea sa asupra posibilelor cauze ale persistenței unor fenomene de alienare în noua societate, opinăm că în ce privește statul și puterea politică în general pot manifesta tendințe de alienare atîta vreme cît democrația socialistă nu este încă dezvoltată pînă la acel nivel calitativ încît să poată transfera — ca modalitate de funcționare a întregului sistem politic, deci ca regim politic — majoritatea funcțiilor statale către forme de autogestiune, de autoconducere *nemișcînt publică* și nestatală a problemelor obștești girate în prezent de către stat.

O parte consistentă din primul capitol al cărții *Democrația și dinamica puterii* (poate cea mai densă din toată lucrarea și ale cărei considerații de la subsol ar fi fost mai nimerit, în majoritatea lor, să fie inserate în text) este dedicată analizei critice a unor puncte de vedere (extrem de eterogene ca orientare) cu privire la definirea politicului și a puterii politice.

Autorul ilustrează convingător că în ce privește esența politicii există o extremă eterogenitate de păreri și că acestea sînt strîns condiționate de orientarea progresistă, sau, dimpo-

trivă, reacționară a curentului respectiv, subliniind că de mult au proliferat, în ultimul timp, în țările occidentale anumite orientări extremiste de dreapta care și în teorie dar și în practica politică se manifestă în mod ultrareacționar. Acestea au imprimat o orientare iraționalistă în reflecția despre politică și putere, aberantă în ce privește ținuta teoretică și periculoasă prin efectul său social. Există și curente care în ultimele decenii au pretins că depășesc, prin profunzime și originalitate, teoriile tradiționale ale stângii sau ale dreptei manifestând un nihilism total față de teoriile care afirmă posibilitatea progresului istoric. Dată fiind nocivitatea unor astfel de teorii, sarcina elementară a ideologiei progresiste este indiscutabil dezvoltarea caracterului lor antiștiințific, a inconsistenței lor teoretice și a finalității lor politice reacționare. Dacă ne preocupăm enunțurile cele mai compatibile cu spiritul științific în ceea ce privește politica și puterea, atunci putem face abstracție, în analiza noastră, de teoriile extremiste caracterizate tocmai prin disprețul față de adevăr și prin tendințe de mistificare a naturii și esenței respectivelor fenomene. Spunem acest lucru și pentru că, în perioada postbelică, în teoria politică au apărut multe lucrări remarcabile, marxiste și nemarxiste, (unele menționate de autor) care nu pot fi trecute cu vederea atunci când dorim o imagine cât mai veridică asupra stadiului actual al dezvoltării științei politice românești și mondiale. Este, de asemenea, necesar să discernem, chiar în cadrul filosofiei și gândirii politice burgheze, care sînt acele curente care constituie de fapt filioanele sale de bază ce caracterizează în mod constant tradiția și evoluția actuală a acestei gândiri, spre deosebire de acele teorii care reprezintă mai curînd ceva efemer, o „modă” care dispare chiar în momentul cînd începe să se vorbească despre ea. În plus, aceste teorii din rîndul cărora fac parte, indiscutabil, „noua filosofie” și „noua dreaptă”, nu sînt decît simptome îndeajuns de periferice ale conservatorismului burghez contemporan a cărui ofensivă ideologică actuală împotriva socialismului și a noii societăți în general, este mult mai periculoasă, mai ales că este însoțită de exclusivism politic și nu de puține ori (cum se întîmplă astăzi de încurajarea politicii de forță, a climatului de confruntare, în dauna destinderii și a păcii. În confruntările actuale de idei trebuie să distingem cu grijă care anume teorii constituie „centrul” și care „periferia”, care dintre curente determină apariția celorlalte, mai ales pentru a contracara cu prioritate pe acelea care au cea mai mare influență asupra mersului politicii reale și inspira cu precădere tendințele imperialiste pe plan mondial.

În altă ordine de idei, deși această temă pare că nu-l preocupă în mod special pe autor, ni s-a părut interesantă (cu toate că nu este nouă în literatura noastră politologică) distincția pe care el o face între două fenomene strîns interdependente dar totuși diferite între ele; întrucît, după cum se exprimă I. Deleanu „punerea semnului egalității între puterea politică și puterea statală ar demonstra incursiune reducționistă (?) în doctrina pe care o profesăm, implicînd chiar denaturări asupra rolului altor forme instituționalizate ale puterii și în special al partidelor politice, înainte și după cucerirea puterii de stat. Statul este principalul — dar nu exclusivul — instrument politic, este tărîmul principal — dar nu unicul — de manifestare a politicii” (p. 29). Această idee pe care autorul o menționează oarecum în treacăt, constituie de fapt, postulatul esențial pentru înțelegerea corectă a ceea ce Deleanu numește, în partea a doua a lucrării sale, „puterea în socialism” unde se preocupă mai ales de sistemul politic al societății românești. Nonidentificarea puterii politice cu cea statală — ca să preluăm expresia autorului — oferă măsura maturizării sistemului politic în întregul său și este semnul cel mai pregnant al asimilării valorilor politice de către opinia publică, în așa fel încît nu mai este necesară prîghia statală pentru ca aceste valori să fie acceptate ca norme ale vieții sociale. În același timp (faptul nu presupune deloc scăderea rolului aparatului statal ci doar noi priorități în activitatea lui) distincția respectivă trimite în mod necesar la dezvoltarea democrației socialiste înțeleasă nu doar ca formă de manifestare a puterii politice, ci ca regim politic, adică un ansamblu integrat de instituții, norme, conștiință și responsabilitate politică, ce determină o finalitate umanistă a puterii și un nivel ridicat al controlului popular asupra realizării acestei puteri (p. 277).

În viziunea partidului nostru democrația este însă văzută ca un proces a cărui continuă perfecționare și adîncire trebuie să constituie principala preocupare a conducerii politice și măsura progresului general al societății. Nu există punct terminus și nici desăvîrșire într-un asemenea proces ale cărui etape constituie, de fapt, principalele însemne ale civilizației de tip socialist.

Virgil Măgureanu

Victor Duculescu, *Ipostaze ale diplomației*, București, Edit. Militară, 1986

Climatul fertil al gândirii și dialogului, inaugurat în țara noastră de Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, a permis elaborarea unor lucrări valoroase, de adîncă reflecție științifică, asupra problemelor internaționale, lucrări ce s-au bucurat și se bucură de o atenție deosebită din partea publicului cititor, tocmai datorită fondului lor de idei, ca și a interesului

problematicii analizate. În gama largă a problemelor abordate de lucrările de specialitate, problemele diplomației și-au găsit un loc dintre cele mai importante. Acest fapt se datorește împrejurării că în lumea noastră contactele dintre țări s-au extins și diversificat, că au apărut probleme numeroase ce reclamă soluții urgente și, mai presus de orice, colaborarea activă și permanentă a tuturor țărilor, a tuturor popoarelor pentru a se asigura imprimarea unui curs nou în relațiile internaționale, depășirea vechii politici cu lot cortegiului consecințelor sale nefaste, edificarea în Europa și în întreaga lume a unor raporturi noi, bazate pe egalitatea statelor, pe preeminența dreptului asupra forței. Apare tot mai clar că în înfăptuirea unor asemenea scopuri majore, rolul diplomației a fost, rămâne și va fi în continuare esențial.

Dacă până în prezent în literatura noastră științifică diplomația a fost studiată în special sub aspectul dimensiunilor sale juridice și istorice, meritul recente lucrări *Ipostaze ale diplomației* semnată de Victor Duculescu constă în aceea că raportează diplomația în mod direct la probleme politice ale societății contemporane puternic marcată de confruntarea celor două tendințe pe arena mondială. De altfel, lucrarea prezentată se situează în continuarea altora publicate în ultimii ani* în care au fost examinate în mod sugestiv și argumentat aspecte noi ale vieții internaționale contemporane.

Abordând problemele centrale ale vieții internaționale, lucrarea caută de fapt să scoată în evidență existența a două metode, sau mai exact, a două „tipuri” de diplomație — diplomația deschisă, elaborată cu participarea popoarelor, desfășurată la „lumina zilei” și fundamentată pe normele și principiile dreptului internațional, și așa-numita „diplomație secretă”, creație a cucerilor agresive, a forțelor imperialiste, care nu se dau în lături de la folosirea unor metode și procedee ilicite, condamnate de dreptul internațional, atunci când este vorba de cerințele menținerii și consolidării politicii lor de dominație. „Diplomația secretă — se arată în lucrare — reprezintă activitatea ce se desfășoară la nivelul unor organe, organizații sau organisme ale statelor imperialiste, dar și la nivelul unor conducători de țări sau guverne, care acționează în mod ocult, căutând să țină scopurile și rezultatele acestor activități secrete, necunoscute opiniei publice, maselor largi populare, pentru că urmărește scopuri ce lezează interesele altor popoare” (p. 32). Actualitatea acestei demarcații apare din faptul, atestat de recente desfășurări ale vieții internaționale, că în lumea zilelor noastre s-au intensificat contradicțiile internaționale și rivalitățile între diferite țări, fenomene cu consecințe grave asupra climatului internațional. Foarte frecvent agențiile de presă relatează despre acțiuni teroriste, expulzări de diplomați, afaceri de spionaj (reale sau presupuse), acțiuni ilegale de forță în detrimentul unor popoare, încercări (reușite sau eșuate) de a destabiliza anumite guverne legitime, sprijinirea unor forțe contrarevoluționare în contrast direct cu normele dreptului internațional etc. Toate aceste fapte îndeamnă la reflecții adânci asupra fenomenelor internaționale și sugerează o investigație de fond asupra motivațiilor cărora le servește în fond asemenea acțiuni. Este clar că alături de diplomația guvernelor acționează la nivel mondial și o diplomație „ocultă” ale cărei rezultate sînt uneori, din păcate, mai vizibile decât cele ale diplomației oficiale. Asemenea acțiuni necesită, fără îndoială, o replică fermă, angajată, din partea popoarelor, pentru eliminarea din viața internațională a tuturor acestor metode ce țin de diplomația secretă, impunîndu-se ireversibil și definitiv o diplomație deschisă, în văzul popoarelor, în care toate fenomenele vieții internaționale și problemele litigioase dintre state să-și găsească rezolvarea prin metode pașnice, prin negocieri, prin dialog, singurele căi legale pe care le cunoaște diplomația.

Autorul reușește să pună în lumină un șir întreg de fapte și evenimente mai vechi sau mai noi care demonstrează cum „diplomația secretă” a fost folosită de puterile imperialiste, de acele cercuri care au căutat și încearcă să permanentizeze în lume relații de inegalitate și dominație, în detrimentul țărilor mici și mijlocii, al statelor în curs de dezvoltare. Lucrarea arată cum, pentru a contracara încercările unor mari puteri de a le submina suveranitatea ori de a le include în sfera lor de dominație, unele state mici sau mijlocii au folosit și ele contacte confidentiale pentru a contracara intențiile agresive ale unor țări mari și pentru a evita includerea lor în orbita de dominație a acestora. Asemenea acțiuni ca, de pildă, vasta corespondență diplomatică pe care o întreținea Constantin Brîncoveanu fără știința Porții Otomane, nu se încadrează însă în ceea ce autorul denumesc „diplomație secretă”, ci într-o altă categorie, aceea a actelor diplomatice confidentiale, condiție a eficienței acestora și a succesului politicii întreprinse de o anumită țară. Țările mici și mijlocii, supuse unor continue presiuni și amestecuri, au fost nevoite să întrebuințeze o gamă largă de metode pentru a-și asigura supraviețuirea ca entități independente pe arena internațională și pentru a contracara toate încercările de a fi transformate în „obiecte” ale relațiilor internaționale, în participanți obedienți și lipsiți de prerogative la viața și la evenimentele internaționale. Diplomația acestor țări, așa cum o atestă permanent viața, trebuie să contracareze tendințele politicii imperialiste, practicile diplomației secrete, care recurg de multe ori la atitudini duplicitare: pe de o parte, recunoașterea unor

* O cerință a contemporaneității — abolirea politicii de dominație, București, Edit. Militară, 1934; *Diplomația păcii*, București, Edit. Albatros, 1985.

țări sau guverne și stabilirea cu ele a relațiilor diplomatice, iar pe de altă parte, nesocotirea intereselor lor, recurgerea la forță sau manifestări economice care tind a le destabiliza.

Recentele poziții antiimperialiste adoptate de Conferința țărilor nealiniate de la Harare ilustrează clar această atitudine a țărilor nealiniate, prezente atât de activ pe arena internațională în ultimii ani.

Lucrarea acordă un loc dintre cele mai importante acțiunilor de pace și colaborare internațională ale președintelui României, tovarășul Nicolae Ceaușescu, relevând că acestea se încadrează într-o viziune nouă cu privire la diplomație și rolul său în lumea contemporană, fundamentată pe primatul dreptului asupra forței, pe cerința imperios necesară de a se edifica, prin efortul comun al popoarelor, o lume a păcii și înțelegerii, străină de arme nucleare, de alte mijloace de distrugere în masă. Contribuție la studierea problemelor actuale ale relațiilor internaționale, lucrarea dovedește preocuparea permanentă a autorului de a cerceta și analiza în profunzime aspecte de conținut ale vieții internaționale.

Opunând în mod sugestiv diplomația deschisă diplomației secrete, autorul relevă de fapt care sînt dificultățile și piedicile cu care se confruntă diplomația în epoca noastră, care sînt căile pe care trebuie să le urmeze pentru a deveni o autentică diplomație a păcii, diplomație a viitorului, subiect prefigurată de altfel într-o altă lucrare a autorului, *Diplomația păcii*.

Mesajul lucrării prezentate poate fi enunțat astfel: numai recurgînd la diplomația deschisă, eliminînd politica de forță din viața internațională și foarte metodele pe care aceasta le generează, popoarele vor putea să făurească o lume nouă, mai bună și mai dreaptă, bazată pe încredere, pe colaborare, pe rolul opiniei publice și nu pe prezența unor metode sau practici diplomatice secrete. Este un demers care este ilustrat și fundamentat zilnic de activitatea prodigioasă a președintelui țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu, eminentă personalitate a lumii contemporane, a cărui contribuție excepțională la făurirea unei noi diplomații a servit ca punct de pornire al acestei interesante cercetări. Așa cum se subliniază în lucrare, „Tovarășul Nicolae Ceaușescu are meritul inestimabil de a fi elaborat o concepție diplomatică unitară, științifică, realistă, care s-a regăsit și se regăsește în permanență în acțiunile de politică externă a României. Totodată, el acționează în mod consecvent ca promotor al acestui tip nou de diplomație, oferind în mod constant prin activitatea sa laborioasă, prin practica negocierilor și contactelor pe care le desfășoară la nivelul cel mai înalt, un exemplu strălucit de stil diplomatic nou, de consecvență, de înalt patriotism și înțelegere profundă a evoluțiilor pe care le cunoaște realitatea internațională” (p. 220).

Valentina Ipsilante

C. G. Costa-Foru, *Din viața și opera unui mare democrat român* (Studiu introductiv, note și antologie de Florea Nedelcu și Florian Tănăsescu), Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1986

Cartea ce ne-am propus s-o prezentăm cititorilor noștri este o lucrare consacrată tradițiilor democratice ale intelectualității române. Portretizările din epocă ale democratului român și mai recente întregesc volumul C. G. Costa-Foru, *Din viața și opera unui mare democrat român* datorat istoricilor Florea Nedelcu și Florian Tănăsescu, apărut în colecția „Testimonia” al Editurii Dacia.

În 1935 — cînd moare Constantin G. Costa-Foru marile conștiințe ale României de atunci și-au dat seama că au pierdut nu numai un intelectual de prestigiu, dar și un luptător înverdat pentru democrație. Pe ultimul drum l-au condus atunci Petre Pandrea, Ion Pas, Alexandru Sahia, D. D. Pătrășcanu, Victor Gherasim, Al. Oteteleșeanu și alții, iar presa vremii i-a elogiat numele și personalitatea.

„Adevărul”, căruia Costa-Foru i-a fost fidel colaborator, i-a consacrat un articol în care-l caracteriza: „A fost un om cum sînt prea puțini la noi și moartea lui, întorcîndu-ne gîndul înapoi la epoca pe care a trăit-o, ne face să simțim și noi adînc, prin contrast, tristețea vremurilor de față și a golului lăsat prin dispariția sa”.

Pentru Petre Pandrea, „C. G. Costa-Foru a fost un cavaler al umanității și un poet al iluminismului”, iar pentru Gala Galaction „un mare caracter”, „un om întreg”. Acest „cruciat al adevărului”, cum îl numeau ziaristii vremii, „Într-un moment cînd ciomagul domina, cînd ciomagul înlocuia Constituția, legi, libertăți ... cînd abuzul și hoția erau atotstăpîitoare Costa-Foru a vroit să intre cu ciomagul în Sodome care se răsătau fără teamă și fără rușine”. (Nu întîmplător Costa-Foru fondează ziarul, sugestiv intitulat „Ciomagul” în care atacă ilegalitățile și abuzurile autorităților vremii).

Lucrarea celor doi istorici nu este o simplă lucrare bibliografică, planurile interpretative sînt mult mai cuprinzătoare. Costa-Foru apare ca „structura de rezistență”, de legătură, pe care se recompune imaginea întregii intelectualități a epocii în care a trăit, o intelectualitate nonconformistă, cu deschideri mereu aplecate spre soluționarea propriilor deziderate umaniste cit și spre împlinirea aspirațiilor justificate ale poporului din care făcea parte.

Costa-Foru reprezintă prototipul intelectualului cu un larg orizont de cultură, cu o capacitate remarcabilă de analiză a realităților vremii, angajat într-un flux acțional major: respectarea legalității, lărgirea cadrului democratic de manifestare a cetățenilor țării; apărarea adevărului și valorilor umane. Fluxul în care era antrenat luptătorul democrat era fluxul majorității covârșitoare a intelectualității române din acele vremuri, o intelectualitate pătrunsă de responsabilitățile sale sociale și politice, o intelectualitate angajată în demersul democratic, democrația fiind „acea stare” și elementul indispensabil progresului. De o astfel de intelectualitate avea nevoie societatea românească și a avut-o în fapt. Participantă activă la opera de făurire a României Mari în 1918, intelectualitatea română va fi neobosită și activă pentru reconstrucția Patriei întregite, va fi plină de speranțe, încredere și activism civic, activism care s-a manifestat cu deosebită forță și în împrejurările dramatice ale confruntărilor cu pericolul fascist intern și extern din deceniul al 4-lea al secolului nostru.

Din acest orizont, Constantin G. Costa-Foru nu apare un apărător izolat al dreptului la dezvoltare democratică a societății românești; împreună cu alți intelectuali de frunte ai țării el formează însăși comunitatea intelectualității române.

Orientarea sa spirituală, concepțiile, ca și atitudinile social-politice, comportamentul său intelectual nu sînt rectilinii. I-au fost necesari ani și cumul de experiență pentru a discerne obiectiv mecanismul complicat al societății românești, pentru a ajunge la acele concluzii verificate de viață, dar mai ales pentru a adopta acele poziții adecvate realităților naționale. În viața politică a debutat ca partizan al conservatorilor, continuînd pe ilustrul său tată Gheorghe Costa-Foru avînd deschis accesul la ranguri și demnități. A renunțat însă voluntar la ele cînd s-a convins că politicianismul este o plagă a societății românești. Se retrage din Partidul Conservator, se declară independent în scopul mărturisit de a avea libertatea de critică a moravurilor și practicilor care veneau în impact cu sensul firesc de evoluție al țării. Dar „independent” nu a fost niciodată pentru că scrisul și faptele sale au fost dintre cele mai necrutătoare la adresa nedreptăților sociale, corupției, minciunii, samavolnicilor, presiunilor de tot felul care atențau la condiția umană. De altfel, chiar conservator fiind, în momentul debutului publicistic, el făcea o profesiune de credință din apărarea adevărului, a legalității: „Dacă nu voi face program, voi face însă cîteva făgăduieli. Întîi aceea de a lovi, cît mai țepăn voi putea, în orice prejudecată, în orice neadevăr voi întîlni în cale. Apoi de-a sări în ajutorul oricui năpăstuit. De-a îmbrățișa orice cauză dreaptă fie chiar a adversarilor mei, fie chiar contra amicilor mei. De-a recunoaște în mod cinstit și leal nedreptățile și erorile în care eu însumi as face păcatul s-alunec. Avînd de supremă lege: adevărul și dreptatea” (p. 85).

Abandonarea Partidului Conservator ne apare, așadar, ca ceva normal, în contextul în care atitudinea sa, dezvăluită public în 1888, a rămas intransigentă.

Democrat convins, Costa-Foru a pledat cu o consecvență demnă de urmat, pentru însănătoșirea climatului politic românesc, pentru intronarea legalismului și respectul legilor, pentru curmarea oricărui abuzuri, pentru cinste și lealitate. Militantismul său civic s-a întîlnit cu militantismul revoluționar promovat de partidele politice muncitorești. Fără a fi încadrat în vreunul din ele, el se apropie și simpatizează cu mișcarea muncitorească, atît înainte de 1918, cît mai ales în perioada care a urmat acestui neuitat moment istoric. În contextul apariției pe scena vieții social-politice a Partidului Comunist Român, Costa-Foru se găsește în rîndul intelectualității care l-a sprijinit și susținut, deși nu a devenit membru al acesteia. A pledat în procese ale comunistilor la București și Chișinău, a luat apărarea militanților comunisti aflați în închisori, acționînd pentru regim politic în detenție și pentru eliberarea lor, a adăpostit comunisti în casa-i primitoare, urmăriti de autoritățile vremii. Sînt doar cîteva fapte care ar fi fost suficiente pentru a-i defini atitudinea sa față de P.C.R. Costa-Foru a înțeles să facă mai mult. S-a angajat, cu prestigiul său cîștigat în altea bătălii, să conducă organizații de masă create din inițiativa Partidului Comunist Român, cum a fost *Liga pentru apărarea drepturilor omului*, *Comitetul pentru amnistie*, *Blocul pentru apărarea libertăților democratice*. Dar Costa-Foru a fost în aceeași măsură un adversar hotărît al fascismului.

Antifascismul său îl sesizăm încă din faza primelor simptome cînd în procesul care s-a desfășurat, în 1925, la Turnu-Severin a fost apărătorul văduvei Manciu — soția prefectului de Iași, ucis de Codreanu și banda lui. Cînd pericolul fascist a devenit evident, n-a ezitat să-și încruceze spada cu adversarii săi în polemici de răsune și să-și afirme răspicat crezul său pacifist — și în calitate de reprezentant al mișcării pacifiste din România la Congrese mondiale antifasciste — arătîndu-se ferm în respingerea amenințărilor revizioniste, războinice.

Costa-Foru n-a depășit însă condiția sa burghezo-democrată, nu și-a renegat clasa din care a făcut parte pînă la dispariția sa. A fost însă un cetățean și democrat patriot, care și-a înțeles menirea de intelectual, militînd cu fermitate și curaj civic pentru „dreptate și adevăr”, așa cum și-a propus încă de la începuturile activității sale publicistice.

Prima parte a lucrării în care autorii trec în revistă etape din viața intelectualului-democrat Costa-Foru, începând cu copilăria, anii de studii, lupta pentru formarea unei cariere în care să-și poată folosi condeiul în slujba adevărului, pentru apărarea celor lipsiți de drepturi este întregită cu o parte antologică și conține o selecție a scrierilor lui Costa-Foru (publicistică și documente), care completează și deschide alte planuri interpretative cititorilor. Antologia reprezintă o dovadă în plus la cele susținute în studiul introductiv de cei doi istorici, care au reușit să-i definească pregnant personalitatea, mai ales din perspectiva scrierilor sale cu caracter militant.

Un aparat critic, util și realizat științific, încheie lucrarea care, considerăm, restituie prezentului figura unui mare democrat-umanist român, configurând deopotrivă imaginea intelectualității române angajate în demersurile spre progres, democrație, civilizație a poporului român.

Ioana Boja

Adina Chelea, Septimiu Chelea, *Cunoașterea de sine — condiție a inteligenței*, București, Edit. Albatros, 1986

Cartea pe care o avem în față este un frumos rezultat al strădaniilor celor doi autori de a extrage dintr-o vastă literatură în domeniu acele studii care „propun o viziune inedită despre om” și de a-și întemeia lucrarea pe o asemenea perspectivă. Gândită în spiritul motto-ului, ales deloc întâmplător din Hans Selye, „În limitele stabilite de propriile noastre aptitudini, trebuie să ne străduim să fim eminenti, să realizăm maximum a ceea ce stătem în stare”, cartea se adresează mai ales tinerilor, spun autorii, de fapt ea fiind utilă tuturor celor ce au preocupări în domeniul educației. În egală măsură, ea răspunde interesului pe care, se presupune, cei mai mulți îl avem de a ne cunoaște mai bine și de a ne depăși.

Conținutul lucrării este expus în patru capitole. Temele puse în discuție se succed într-o ordine judicioasă de la „baza” neurofiziologică a psihicului la organizarea psihologică a personalității, apoi la relațiile interpersonale și viața socială a persoanei.

Cap. I. *Din tainele materiei superioare organizate se întemeiază pe noile date „referitoare la mecanismele neurochimice care stau la baza reacțiilor și comportamentelor noastre”* (p. 6). Sporul de cunoaștere în privința substanțelor neurotransmițătoare, apoi descoperirea substanțelor denumite neuromodelatoare au contribuit la crearea unei imagini noi despre interacțiunile dintre neuroni și propagarea influxului nervos. Substanțele neuromodelatoare au un rol special în activitatea proceselor cerebrale care „răspund” de anumite comportamente și modificări ale organismului.

În subcapitolul „Neurochimia cerebrală și afectivitatea” se discută modul în care stările afective depind de activitatea cerebrală și de unele caracteristici neurochimice cerebrale. Aflată sub controlul paleocortexului, viața afectivă a omului are, totuși, particularități care depășesc condiția unor stări sau trăiri produse doar prin activarea unor zone cerebrale.

În subcapitolul „Despre somn și vise” este discutată o interesantă relație între temperatura corporală și ritmul veghe-somn, în contextul mai larg al desfășurării ciclice a majorității funcțiilor noastre biologice. Datele noi privind această relație nu răspund doar unui interes psihofiziologic ci vizează „noi posibilități de organizare a ritmului social veghe-somn” (p. 28), ca și tratarea unor tulburări ale somnului într-un mod mai eficient.

Din acest capitol mai reținem o nouă teorie despre vise — opusă interpretării psihanalitice — conform căreia visele depind de activitatea electrică din diferitele zone cerebrale (în timpul somnului), de modalitățile în care sînt „activați” neuronii dintr-o zonă sau alta.

Cap. II. *Univers uman interior* începe prin (re)afirmarea unei teze la care fim foarte mult: „unicitatea personalității umane”. Analizînd sursele acestei unicități, autorii demonstrează, de fapt, necesitatea abordării personalității dintr-o perspectivă sistemică integratoare.

Complementar acestei analize, subcapitolul referitor la tipurile de personalitate va fi, desigur, citit cu mult interes: aceasta, pentru că oricît de schematică ar părea diferitele tipologii, ele aduc o anumită ordine într-un „haos” de trăsături, însușiri, particularități, realizînd — puntea anunțată în titlul subcapitolului — între universal și particular, pe acest teren privilegiat al personalității.

În continuare, trei subcapitole incitante, sînt centrate pe problemele: cunoașterea personalității, autocunoaștere și schimbare (adică dezvoltare, perfecționare).

Fizionomia și frenologia, de pildă, sînt analizate critic, adoptîndu-se o atitudine obiectiv demonstrativă nu simplificator criticistă. Reținem ideea interesantă a unei posibile relații probabiliste între „portret” și personalitate și încrederea că cercetările viitoare ne vor aduce un spor de cunoaștere în această privință.

Cunoașterea personalității depinde în mare măsură de perspectiva cercetătorului: psihologică, neurofiziologică, sociologică etc. Viitorul va favoriza, probabil, cercetarea interdisciplinară și acest lucru va da un anumit caracter cunoașterii de care avem nevoie în viața cotidiană.

Discuția despre autocunoaștere are o viză practică importantă: fixarea unor obiective în armonie cu puterile noastre și evitarea dăunătoarei obsesii perfecționiste (a nu se confunda cu nevoia de autodepășire, ni se atrage atenția).

Pentru a fi de ajutor celor ce se avîntă pe teritoriul autocunoașterii (și cîți nu sînt!) se oferă un mic test de evaluare a „perfecționismului”, util celor dispuși să încerce o schimbare atitudinală (cînd este cazul) sau doar să mai știe „cum stau”.

Ultima parte din cap. II se intitulază semnificativ „Antrearea personalității pentru succes”. Semnificativ nu numai pentru valoarea „practică” a acestei cărți ci și pentru „puterea” să zicem, pe care și în această sferă ne-o dă cunoașterea: optimizarea unor activități, dezvoltarea unor capacități, atenuarea sau eliminarea unor particularități stingheritoare (pentru noi sau pentru alții), realizarea unor performanțe intelectuale etc.

În cap. III *Omul de lingă tine* poziția autorilor este clar exprimată prin aprecierea că avansul în cunoașterea mecanismelor procesului de socializare contribuie la rezolvarea unei vechi probleme, anume a raportului dintre ereditate și mediu.

De la aspecte ale socializării copilului, la ultimele curente în „terapia familiei”, problemele puse în discuție ajută cititorul să-și înțeleagă mai bine propriile probleme și să întrevadă, astfel, și posibilitățile de rezolvare.

Discuția despre comportamentul deviant privit prin prisma multiplelor lui determinări prilejuiește prezentarea citorva modele explicative bazate pe interacțiunea mediu-personalitate.

Consecvenți în preocuparea de a fi utili cititorilor — în modul cel mai concret — autorii propun în cap. IV o serie de „teste” ușor de aplicat dar mai ales bune de autoaplicat, menite nu doar să ne destindă ci să reprezinte un mijloc de a obține un plus în ceea ce știm despre noi înșine și de a ne exercisa aptitudinile mentale. Sintem preveniți că nu este vorba de „un set de teste propriu-zise” ci de „jocuri de iscusință mentală” (p. 194).

Dacă, pedanți fiind, ne punem întrebarea de ce ar trebui să ne cunoaștem mai bine, am putea răspunde prin ceea ce ne spune chiar titlul cărții: pentru a fi mai înțelepți. În viața noastră de toate zilele, aceasta înseamnă mai mult respect pentru semenii noștri, de pildă. Știind mai multe despre om și despre oameni, îi vom aborda mai aproape de ceea ce sînt (sau ar dori să fie) și mai departe de schemele pe care sîntem tentați să le confecționăm și să le aplicăm, din comoditate, din lipsă de timp și din alte cauze care facilitează o superficialitate păgubitoare în relațiile noastre interpersonale. De la noi înșine vom cere pe măsură și vom trata mai obiectiv atitudinile celorlalți față de noi. Cam așa am traduce mesajul (sau unul din mesajele) acestei cărți, care, desigur, nu este un tratat ci o „carte de psihologie”, întemeiată pe un gînd nobil: nu sîntem „perfecti” dar putem gîndi o aspirație spre perfecțiune și, sub norma efortului pe care ea o presupune și sub maxima înțelepciunii pe care o dobîndim astfel, ne putem limpezi în acest gînd și putem trăi în lumina acestei aspirații.

Ligia Gherguț

Jean-Claude Chesnais, *La transition démographique. Etapes, formes, implications économiques. Étude de séries temporelles (1720—1984) relatives à 67 pays*, Paris, Presses Universitaires de France, 1986

În formularea cea mai simplă tranziția demografică înseamnă trecerea unei populații de la indici înalți de natalitate și mortalitate, caracteristici epocii „pretranziționale” cu un anumit echilibru, la indici relativi scăzuți ai natalității și mortalității, cu realizarea unui nou echilibru demografic. Se admite că, în general, a început să scadă mortalitatea, după care — cu un anumit decalaj — s-a înscris în procesul de scădere natalitatea. În intervalul dintre cele două momente, excedentul natural a crescut cu forme și la niveluri diferite. Este perioada creșterii demografice maxime.

Această schemă generală a tranziției demografice s-a bazat pe evoluția indicilor demografici așa cum rezultă din experiența țărilor astăzi dezvoltate (Europa și țările cu populație europeană din afara Europei), ilustrată de serii statistice acoperind cel puțin două secole. Este așa-numitul „model european”. Actualitatea și importanța problemei nu sînt determinate exclusiv de interese istorice. Întrucît un postulat, astăzi unanim admis, acela că orice populație trece obligatoriu prin fazele tranziției demografice, problema a căpătat o actualitate deosebită pentru țările în curs de dezvoltare, aflate la începutul tranziției și obligate deci să parcurgă celelalte faze.

Cartea demografului și economistului francez Jean-Claude Chesnais¹ are o importanță și o semnificație cu totul particulară. Ea se impune, în primul rând, ca o sinteză a tot ceea ce s-a dobândit pozitiv în studierea tranziției demografice, ca o construcție coerentă, într-o viziune originală a autorului, în care tezele teoretice se sprijină pe o reconstituire laborioasă a surselor statistice, pe o analiză riguroasă a acestora cu metode moderne luate din arsenalul statisticii matematice, economiei și teoriei sistemelor. Tranziția demografică este analizată în context social-economic, diacronic și sincron, cu o bună cunoaștere a istoriei și a realităților contemporane în care apar permanent efortul de a decela interdependențele, raportul dintre cauze și efecte. Este semnificativ pentru această optică a autorului faptul că el consideră tranziția demografică drept o componentă a dezvoltării: „Dezvoltarea este... o „tranziție multidimensională” din care face parte integrantă tranziția demografică; evoluția demografică este prin urmare inseparabilă de celelalte procese de bază care constituie dezvoltarea...” (p. 364).

Cu un asemenea cadru teoretic, cu metodologia științifică riguroasă și cu o bază informațională puternică realizată prin selectarea și prelucrarea unui număr impresionant de surse statistice, autorul construiește, într-un autentic spirit cartezian, teoria tranziției demografice.

Economia cărții este o primă indicație în acest sens, fiind structurată tripartit: I. Etapele tranziției demografice; II. Formele tranziției demografice; III. Implicațiile economice ale tranziției demografice. Materia este expusă în 18 capitole, cărora li se adaugă cinci anexe statistice, de o valoare excepțională.

În „Introducere” și în Cap. I sint rezumate principalele idei și constatările în legătură cu „teoria” tranziției demografice. Pornind de la schemele inițiale propuse de fondatorii teoriei — A. Landry și F. W. Notestein — și dezvoltate de o serie de alți oameni de știință, autorul își propune drept obiectiv să testeze teoria tranziției pornind de la o viziune completă și exactă — în limitele posibilului — a manifestărilor fenomenului din punct de vedere al timpului și spațiului și să amendeze unele aspecte pentru a înțelege mecanismele care stau la baza tranziției demografice. Metodologic, autorul procedează astfel: mai întâi, se va face o descriere a fenomenelor demografice și a înfrângerii lor (stadii, secvențe, decalaje), cu includerea expresă a migrațiilor internaționale, ajungându-se astfel la identificarea tipurilor tranziției; apoi, se va analiza aprofundat fertilitatea — căci teoria tranziției demografice este mai ales teoria fertilității; în al treilea rând, va fi supusă analizei relația dintre tranziția demografică și creșterea economică modernă. Această ultimă idee este foarte importantă, deoarece tranziția demografică nu va fi considerată doar o variabilă dependentă, rezultanta schimbărilor socio-economice, ci și ca o variabilă independentă, putând influența, prin diferite mecanisme, creșterea economică (schemă de interacțiune). Una din constatările principale, enunțată în „Introducere” și care va fi argumentată în cuprinsul cărții este aceea că scăderea mortalității este premisa prealabilă a tranziției, că există două faze în controlul fertilității și că „modernizarea” exercită o influență importantă. Autorul remarcă că teoria tranziției, formulată de părinții ei, nu se ocupă deloc de problema „echilibrului” pre- și posttranzițional, de deschiderea internațională, ignorând migrațiile internaționale și difuziunea și de asemenea tratează fertilitatea ca variabilă dependentă, neglijând rolul scăderii mortalității.

Desigur, nu putem expune detaliat conținutul cărții; ne vom referi doar la unele probleme.

Partea întâi („Etapile tranziției demografice” p. 31—213) examinează cele trei tendințe mari: scăderea seculară a mortalității, scăderea seculară a natalității și tranziția migratorie.

În prezentarea declinului mortalității autorul începe cu afirmația că tendințele mortalității au jucat pentru țările dezvoltate, până la mijlocul secolului al XX-lea, un rol primordial, formulând — aparent paradoxal — următoarea idee: „prelungirea nesperată a duratei medii a vieții umane este motorul tranziției demografice și stă la baza uneia din cele mai formidabile mutații pe care le-a cunoscut specia umană în decursul istoriei sale” (p. 53 s.a.). Este de presupus că același rol îl va juca scăderea mortalității în țările astăzi în curs de dezvoltare, dar evoluția nu poate fi estimată cu precizie. În țările dezvoltate (în special în Europa) procesul s-a produs cu viteze diferite de la un grup de țări la altul, cu decalaje inerente, autorul distinguând 3 grupe.

Cît privește scăderea mortalității infantile, gruparea operează cu 8 clase din Europa și 4 clase reprezentînd Africa, America Latină, Asia de Sud și Asia de Est (Japonia și Taiwan). România, de pildă, avea o rată de mortalitate infantilă de 298 ‰₀₀ în perioada 1871—

¹ Jean-Claude CHESNAIS, (n. 1948) demograf, economist și statistician, este directorul departamentului de demografie și economie socială din celebrul Institut național de studii demografice (INED) de la Paris. Din 1975 și pînă în prezent a publicat numeroase studii în revista „Population” (INED) și în alte periodice. A publicat cărți de mare autoritate, cum sînt: „Les morts violentes en France depuis 1826. Comparaisons internationales” (INED, Cahier No. 75, 1975) și „Histoire de la violence” Paris, Ed. Laffont, 1981; coautor, împreună cu Alfred Sauvy sau Gérard Calot, al unor importante studii. Este de asemenea expert la O.E.C.D. și Consiliul European pentru demografie socială și economică, raportor la diferite manifestări științifice internaționale, fiind unul din cei mai apreciați demografi contemporani.

1880, de $199\%_{00}$, în jurul anului 1900, de $197\%_{00}$, în anii 1921—1930, pentru a ajunge la $34,7\%_{00}$, în anul 1975.

Autorul examinează cauzele scăderii mortalității (infrastructura medicală, materialul și echipamentele bio-medicale, densitatea și calitatea sistemului sanitar, măsurile de igienă publică, condițiile ecologice, cele economice și nu în ultimul rând cele culturale). Printre consecințele scăderii mortalității sînt trecute: accentuarea ritmului de creștere a populației, creșterea raportului de dependență, instaurarea unei noi reglementări demografice, exodul rural și efectele asupra creșterii economice (unele pozitive, altele negative).

Mult mai complexă a fost scăderea natalității. După ce analizează succint situația actuală a fertilității, cu ajutorul ratei brute de reproducție, autorul trece la examenul detaliat al situației pretranzitionale, al decalajelor dintre țări și al desfășurării scăderii, ca atare. Nivelul natalității nu a putut fi — după părerea celor mai mulți cercetători — mai înalt de 60 născuți-vii la 1000 locuitori: cit privește, fertilitatea, nivelul ei maxim a fost de 10,9 copii (la secta Hutte-riților din S.U.A., sau 10,8 copii, în insulele Cocos-Kelling). De obicei aceste niveluri sînt evocate atunci cînd se vorbește de fertilitatea „naturală” (concept formulat de demograful francez L. Henry). În Europa, natalitatea pretranzitionala a fost cuprinsă între 30 și 45 născuți-vii la 1000 locuitori, în timp ce în Africa, încă astăzi, ea este de $50\%_{00}$, în America Latină, de $40-45\%_{00}$. Scăderea natalității, s-a produs în etape, pe grupe de țări. Autorul pune în lumină efectul controlului căsătoriilor asupra scăderii natalității: căsătorie tardivă, frecvență ridicată a celibatului definitiv, corespunzînd termenului de tranziție malthusiană (A. Coale).

Ultimele țări în care se instalează scăderea natalității (în jurul anului 1920) sînt: Bulgaria, Grecia, România, Iugoslavia și Portugalia.

Analiza indicilor de fertilitate — diferiți de cei de natalitate — arată aproximativ aceeași evoluție. De la 4—5 copii s-a trecut, în decurs variabil de timp, la 2 copii, sau de la o rată brută de reproducere de 2—2,5 fete la 1 fată, cele mai multe țări occidentale aflîndu-se, în ultimii ani, sub nivelul de înlocuire al generațiilor.

Autorul demonstrează că în toate cazurile scăderea mortalității a precedat scăderea natalității, prin urmare, fertilitatea este aceea care se adaptează la mortalitate și nu invers.

Sistemul demografic se dovedește suplu, tendințele demografice se influențează reciproc. O mortalitate înaltă și o fertilitate înaltă sînt elemente inseparabile pentru un regim demografic tradițional; ele se întrețin reciproc prin efecte de interacțiune, de sinergie și de amplificare, înscriindu-se în contextul socio-economic și instituțional.

Cum am mai amintit, J. C. Chesnais este primul care introduce într-o manieră explicită migrațiile internaționale în tranziția demografică. În felul acesta schema de interacțiune cuprinde 6 variante, în loc de una singură. De aceea capitolul VI este integral consacrat tranziției migratorii, începînd cu noțiunea de potențial demografic și potențial migratoriu. Se examinează, în primul rînd, cauzele și consecințele exodului european și se face referire la teoria „atracției” și „respingerii” („push-and-pull”). În unele situații, preponderența a avut factorul de „respingere”; în altele: factorul de „atracție”. Autorul pune în legătură migrațiile internaționale cu potențialul demografic dar și cu ciclurile economice. Migrația internațională — exemplul Europei — este legată de revoluția industrială, de destabilizare socială și de avîntul demografic.

Autorul consacră un capitol întreg (VII) examinării unei probleme speciale, a noțiunii de ciclu în demografie, formulînd întrebarea: este fertilitatea post-tranzitională cíclică? Întrebarea este prilejuită de o teorie de mare răsănit din ultimele două decenii, cunoscută sub denumirea de „ipoteza lui Easterlin”, cunoscut economist și demograf american. În esență, ea se reduce la afirmația că fertilitatea post-tranzitională oscilează cíclic în jurul unui nivel și că va trebui să garanteze înlocuirea generațiilor. Easterlin a pornit de la ciclurile economice ale lui S. Kuznets pentru S.U.A., pentru a ajunge la ciclurile fertilității. O variabilă care determină fertilitatea este — după Easterlin — statutul economic relativ al adulților tineri.

J. C. Chesnais examinează testele demografice și cele econometrice ale teoriei lui Easterlin. Dacă ele sînt convingătoare pentru S.U.A., Canada și alte cîteva țări, ele nu pot avea pretenție de universalitate. Autorul propune, la rîndul său, curba ratelor nete de reproducere pentru o perioadă de cincizeci de ani, ajungînd la alte rezultate. Concluzia autorului: este prematur să se accepte ideea existenței ciclurilor și a mecanismelor autoreglatoare ale fertilității. Fertilitatea este comandată de un set complex și mobil de factori, în așa fel încît o generalizare este inacceptabilă.

Partea a doua a cărții se ocupă cu formele tranziției demografice (Cap. VIII—XIV, p. 215—390). Este partea cea mai dezvoltată din carte. Ideea de la care pornește autorul este aceea că tranziția demografică este universală și obligatorie. Dacă ar fi de ales o lege matematică a populațiilor aceasta nu ar fi creșterea în progresie geometrică, ci o creștere de tip logistic. Profilul creșterii naturale este de tipul unui clopot (Gauss). Tranziția demografică generează o îmbătrînire demografică. Dar între țări există variații și decalaje în ce privește tranziția, durata ei și fazele prin care trece.

Ținând seama de aceste caracteristici, autorul propune o tipologie pe trei grupe mari de țări : țări europene dezvoltate și Japonia ; țări de imigrație europeană, țări în curs de dezvoltare. Pentru primul tip autorul distinge șapte situații.

Pentru România, autorul consideră (p. 244) că între cele două războaie mondiale scăderea natalității a fost mai rapidă decât a mortalității, creșterea naturală maximă se produce în jurul primului război mondial ; tranziția în România se va încheia pentru cîțiva ani, durata ei fiind de circa 90 ani. România este un caz intermediar între tipul european de răsărit și tipul de sud. Menționăm că această caracterizare corespunde cu cea a demografilor români (G. Retegan, Vl. Trebici).

J.C. Chesnais este printre primii care, în studiile sale anterioare, a atras atenția asupra tranziției structurii pe vârste a populațiilor, ca una din caracteristicile tranziției demografice, dezvoltînd această idee în cap. IX. Îmbătrînirea demografică este dependentă de trei factori : potențialul demografic inițial al piramidei vîrstelor, schema temporală a scăderii mortalității după vîrstă și schema temporală a evoluției fertilității. La acești factori autorul adaugă rolul migrațiilor internaționale. Și în acest domeniu autorul stabilește o tipologie pe care o ilustrează cu piramidele vîrstelor la diferite momente de timp.

Autorul întreprinde, în Cap. XII, o analiză aprofundată a tranziției demografice din Europa pentru a verifica cîteva teze și postulate : scăderea mortalității ca fiind anterioară scăderii fertilității, relația dintre fertilitate și un indicator global al dezvoltării (creșterea venitului real pe un locuitor) semnificația unor rezultate privind diversitatea condițiilor socio-economice și culturale ale tranziției fertilității și în sfîrșit, schema difuzării internaționale a fenomenului, făcînd astfel compatibilă universalitatea tranziției cu varietatea împrejurărilor în care aceasta se produce.

Autorul examinează premisele demografice ale tranziției (scăderea mortalității și limitarea căsătoriilor), precum și condițiile socio-economice. Cu referire la acești factori autorul reexaminează conceptul însuși de dezvoltare, arătînd că acesta include aspectele cele mai diferite : sanitare, economice, sociale, educaționale, culturale, politice. În rezumat, există zece procese care compun dezvoltarea avînd deci caracterul de „tranziție multidimensională” din care face parte și tranziția demografică.

Autorul enumeră „legile” care caracterizează tranziția demografică, așa cum pot fi ele formulate pe baza analizei seriilor lungi de date statistice :

a. dezechilibrul inițial a fost produs de scăderea mortalității : ea este condiția prealabilă ce duce la scăderea fertilității ;

b. reducerea mortalității a fost însoțită de o difuzare a alfabetizării maselor, în special în rîndul populației feminine ;

c. căsătoria devine tot mai puțin precoce : controlul căsătoriilor a precedat controlul nașterilor de către cupluri ;

d. dezvoltarea economică apare ca necesară o dată cu apariția unei reduceri a fertilității ;

e. influența urbanizării asupra declanșării scăderii fertilității este incontestabilă ;

f. în afară de factorii comuni tuturor țărilor pot interveni factori ca : presiunea asupra pămîntului, sistemul succesoral etc. ;

g. migrațiile internaționale și mișcarea naturală sînt strîns legate.

Factorii culturali, educaționali, psihologici etc. au, fără îndoială, o mare influență asupra fertilității. Autorul însuși este de acord și îl examinează cu pertință. Totodată el atrage atenția că rolul lor nu trebuie exagerat în dauna factorilor economici.

Partea a treia examinează implicațiile economice ale tranziției demografice. Cei mai interesați aici vor fi desigur economiștii. Este de fapt problema raportului dintre economie și populație, care a făcut obiectul unor vii controverse în ultimele patru decenii. Spațiul nu ne îngăduie prezentarea acestor probleme.

Cartea lui J.C. Chesnais cuprinde 5 anexe cu serii statistice : ratele de natalitate, indicatorul conjunctural al fertilității, ratele brute de mortalitate, ratele de mortalitate infantilă, produsul național brut. Atragem atenția cititorilor din România că cartea lui J.C. Chesnais conține și serii statistice lungi pentru țara noastră, care nu se găsesc în publicațiile recente ale demografiei românești. Astfel, pentru natalitate și mortalitate seria începe din 1859 ; seria pentru indicatorul conjunctural al fertilității începe cu 1948 ; pentru mortalitatea infantilă seria cincinală începe cu 1861 - 1865 ; pe ani, începe la 1900. Desigur, datele statistice se referă la un teritoriu variabil.

Cartea lui J. C. Chesnais este o remarcabilă realizare științifică, avînd semnificația unui adevărat eveniment în istoria demografiei. Sîntem convinși că lectura ei va stimula studii simi-

lare și pentru România. Până în prezent nu avem decât puține studii pe această temă². Întruct tranziția demografică este un vast capitol de istorie socială, studiarea ei presupune realizarea de serii statistice demografice și economice pe o perioadă mare, monografii pe diferite domenii ceea ce se poate realiza numai printr-un mare efort multidisciplinar în condițiile asigurării unui principiu integrator. Cartea lui J.C. Chesnais — model și imbold — se va dovedi de o utilitate deosebită.

Prof. dr. Vladimir Trebici

Kenneth Minogue, Alien Powers. *The Pure Theory of Ideology*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1985

În decursul timpului au fost evidențiate multiple dimensiuni ale conceptului de ideologie, fiecare autor acordând pondere teoretică uneia sau alteia dintre ele. Teza marxistă privind condiționarea socială a cunoașterii, a creației ideologice și a dezvoltării conștiinței de sine a fost dusă dincolo de limitele sale de K. Mennheim, care a derivat concluzia caracterului eminentamente fals al acestui tip de cunoaștere, considerând că numai „intelectualitatea liber-plutoare” este producătorul și purtătorul unei cunoașteri autentice (*Ideologie und Utopie*, Frankfurt am Main, 1952). L. Althusser considera ideologia un „sistem de reprezentări” care exprimă „raportul trăit al oamenilor față de lumea lor”, și care îndeplinește îndeosebi „funcții practice-sociale”, cu totul distincte de cele teoretice, prevalente în știință (*Citindu-l pe Marx*, București, Edit. politică, 1970). R. N. Carew-Hunt a pus în prim plan eclectismul, alăturarea oarecum haotică de idei distincte, avînd propria lor istorie, ce ar caracteriza, după părerea sa, orice ideologie (*The Theory and Practice of Communism*, Harmondsworth, Penguin, 1963). Eric Voegelin a subliniat caracterul teleologic al ideologiei (*From Enlightenment to Revolution*, Duke University Press, 1975), în timp ce Lewis Feuer a încercat să circumscrie structura sa mitică (*Ideology and Ideologists*, Oxford, Basil Blackwell, 1975).

K. Minogue consideră ideologia un tip specific de gândire, cristalizat în epoca modernă, paralel cu autonomizarea disciplinelor științifice sub semnul unei noi paradigme ce a însemnat, totodată, o nouă imagine asupra lumii omului. Ambiția autorului englez de a construi o „teorie pură a ideologiei”, pe baza unui model atotcuprinzător al acesteia ca o specie „viciată” a raportului de cunoaștere cu lumea socială se dovedește însă grevată nu numai de prezența unor *partipris*-uri — și ele ideologice, dar de altă culoare — da și de o definiție mult prea restrictivă a ideologiei, mergînd pînă la identificarea tuturor *ism*-lor posibile cu un demers de tip ideologic: marxism, feminism, ecologism etc. Mărturisind că „a găsit în marxism paradigma însăși a ideologiei”, autorul pleacă de la ideea că orice doctrină care își propune să reveleze adevărul ascuns — și, totodată, salvator — al tuturor relelor sociale, împrumutînd acestei revelații forma unei analize de tip social pe baza căreia încearcă să genereze sensul eliberării, este de natură ideologică. Avînd ca țintă și model predilect marxismul — referințele la alți autori și la alte „isme” sînt puține și mai mult ilustrative decît analitice — K. Minogue încearcă să construiască un fel de tip ideal al ideologiei, un „pattern” al acestui tip de gândire, ale cărui elemente le vom enumera în continuare.

1. Ideologia este o doctrină prin care se revelează „secretul societății”, și anume faptul că „relele sociale nu sînt inerente unei imemorabile condiții umane a cărei transformare depășește puterile omului (așa cum pretindea creștinismul), nici nu formează un set de probleme cărora le putem găsi soluții particulare adecvate (așa cum susțin politicienii), ci face parte integrantă dintr-un sistem unitar dezumanizant care determină toate aspectele vieții, și care nu poate fi schimbat decît printr-o transformare radicală” (p. 32). La Marx, de pildă, ideea capitalismului focalizează toată patologia socială.

2. Ideologia este întotdeauna asociată cu o clasă de indivizi care este desemnată drept purtătoare a progresului istoric, iar ideologul apare ca purtătorul său de cuvînt.

3. La începuturi, ideologia a reclamat statutul științei, însă ulterior a abandonat această pretenție în favoarea unui nivel teoretic și mai înalt, capabil să explice determinanții înșiși ai științei. Acest nivel teoretic se reduce la o „idee dominantă” prin care se face comprehensi-

² Vl. Trebici *Tranziția demografică în România*, în: „Viitorul Social”, No. 2, 1978; Vl. Trebici; *La transition démographique dans les pays de l'Est: le cas de la Roumanie*, Roma, 1981; Vl. Trebici; *Tranziția demografică a populației României*, în Vol. VI, Trebici și Ion Ghinolu, *Demografie și etnografie*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1986; Vl. Trebici, *Nuptality and Demographic Transition in Romania*, în „Beiträge zur Demographie”, No. 7, Berlin, 1982.

bilă atît realitatea, cît și știința despre realitate. Ea determină, „în ultimă instanță”, mersul tuturor lucrurilor și, în același timp, servește drept criteriu pentru a decide ceea ce este semnificativ și ceea ce este lipsit de importanță în istorie. Demersul ideologic ar tinde spre găsirea unui „punct arhimedic”, a unui fundament ultim pe baza căruia să se explice totul și, totodată, a unei baze de acțiune în raport cu care toate celelalte perspective acționale să devină comprehensibile în parțialitatea și unilateralitatea lor.

4. Ideologia este un mod de gîndire care consideră lumea modernă profund nesatisfăcătoare și, prin urmare, ea se afirmă ca un adversar înverșunat al *statu-quo*-ului în orice domeniu.

5. Forma specifică a acestei adversități este *criticismul*. Ideologul se angajează într-un proces critic permanent. El conduce, pe de o parte, la analiza intelectuală care depășește, de obicei, nivelul descriptiv, iar pe de altă parte la denunțarea caracterului imperfect al obiectului său. Criticismul este indispensabil pentru a înțelege lumea modernă intrucit, spre deosebire de societățile anterioare în care fenomenele opresive erau manifeste, acum dominația este mult mai subtilă, fiind mascată de libertăți și egalități formale. De aceea, temele dominante vor fi: opresiunea, discriminarea, minoritățile etc. În context ideologic, termenul „criticism” înseamnă un „proces de reducere intelectuală prin care o interpretare morală a realității („aceasta este rău”) capătă un sens politic („aceasta servește unui anumit interes”). Iar politica este redusă la o relație de putere. Această mișcare de la specific la generic constituie algoritmul caracteristic pentru criticismul ideologic (p. 48). Importanța actului critic, și supralicitarea sa în toată literatura ideologică, provin din credința că descrierea însăși are un impact simțitor asupra realității: a descrie înseamnă a putea. Criticismul ideologic nu admite decît o singură interpretare corectă a unei situații anume — cea susținută de el — așa încît ajunge, inevitabil, la *dogmatism*. Acesta se împletește cu pretenția de superioritate, în special în raport cu ceea ce se cheamă criticismul practic, din al cărui caracter moral și politic îngust derivă întotdeauna un obiectiv minor: a reforma ceea ce este considerat nesatisfăcător. Critica de tip ideologic pretinde că surclasează tentativele de acest gen intrucit ambiționează să teoretizeze atît judecata practică, cît și situația considerată nesatisfăcătoare, explicîndu-le în termenii unei structuri de dominație: „Doctrina ideologică a unității teoriei cu practica are o funcție retorică, pretenția de a poseda două tipuri de ascendență considerate, pînă atunci, incompatibile — relevanța practicii și adîncimea teoriei — avînd rolul de a-i consolida credibilitatea” (p. 60).

6. Sursele sale de credibilitate sînt, în principal, două. În raport cu instanțele academice, angajate în dezbateri interminabile și, nu de puține ori, inconcluzive critica ideologică face caz de vocația sa practică, în timp ce față de omul politic ea se poate prevala de atîtul unei comprehensiuni mai largi, cum este cea academică. În ambele tentative succesul depinde de compunerea (și impunerea) unui anumit *personaj retoric* pe care îl întruchipează criticul: acela al eliberatorului.

7. Ideologia transcende atît teoria, cît și practica luate separat, discursul ideologic constituindu-se pe un palier ce le integrează pe amîndouă. Ceea ce o deosebește de alte combinații ale teoriei cu practica este faptul că teoria apare atît în calitate de ghid al practicii, cît și ca parte integrantă a acesteia. Cu alte cuvinte, preceptul fundamental este: a înțelege totalitatea lumii acționînd, în același timp, ca parte integrantă a sa, ceea ce înseamnă a combina universalitatea contemplării cu eficiența acțiunii. În aceste condiții însă, consideră K. Minogue, problema validării ideologiei — atît ca teorie, cît și ca practică — devine o problemă internă, dobîndînd caracterul unui cerc vicios: verificarea ideologiei rămîne în propriile sale mîini. Sintagma „a înțelege lumea înseamnă a o transforma” nu spune nimic despre faptul dacă ai înțeles-o bine sau nu. Pe acest plan, autorul nu-și ascunde lipsa de adevăr față de obiectivele proiectului ideologic mărturisînd: „Ideologii au încercat să transforme lumea. Este însă destul de dificilă fie și numai încercarea de a o interpreta” (p. 230).

8. Siguranța în legătura cu adevărul și superioritatea enunțurilor sale, respingerea și denunțarea tuturor celorlalte puncte de vedere ca false de pe poziția deținerii unui „adevăr ultim”, împrumută demersului ideologic caracterul unei *revelații*. Sub acest aspect, ideologia împreună cu religia — de care se deosebește din multiple alte puncte de vedere — ar fi două specii ale aceluiași gen proxim, pe care K. Minogue îl numește „sisteme de credințe”. „Ideologia este deci o doctrină preocupată mai puțin să refînă atenția celor care o împărtășesc prin caracterul său științific sau filosofic, și mai mult prin faptul că ea constituie o revelație totală” (p. 128). Dacă pentru omul de știință modern rațiunea nu înseamnă nimic altceva decît un ansamblu de proceduri (argumentația logică, testabilitatea, experimentul etc.), pentru ideolog ea constituie sursa și garanția revelației. Prin urmare, instanțele de validare ale ideologiei sînt completamente interne, ceea ce înseamnă autovalidare. Demonstrația nu este necesară pentru că fiecare ideologie constituie o tehnică prin care sîntem antrenați să vedem ceea ce, de fapt, se află în fața ochilor noștri, numai că ei nu sînt deprinși să perceapă corect realitățile. Ideologia nu este discursivă, ci enunțiativă. Evidența ei este autoevidență. Natura revelației — și gestul însuși al revelării — au un sens *elitist*: lumea se împarte în „cei ce știu” și „cei ce nu știu”. Aici — ca pretutindeni în preajma revelației — trecerea de la o categorie la alta presupune un ritual al purificării. El ar consta în lepădarea iluziei academice a contemplării și implicarea în

lupta pentru eliberare. Preceptul creștin *credo ut intellegam* se transformă într-un *contendo ut intellegam* ideologic.

9. În viziunea ideologiei omul apare numai ca *specie* (comunitate), în care sînt dizolvați toți indivizii ca entități de sine stătătoare, conștiente, purtătoare ale unor depozite morale, volitive etc. Această optică ar duce la periclitarea valorilor politice pe care le promovează ideologia. De pildă, problema egalității viitoare nu poate fi rezolvată, căci termenii discursului elucidează entitățile concrete — indivizii umani distincți, conștienți și autonomi — între care ar putea fi instituită o posibilă egalitate. Considerînd că democratic este un guvern care reprezintă strict voința poporului, ideologia ar rata și ideea de democrație: „În lumea reală nu vom găsi nimic corespunzător acestui ideal. Democrația este identificată cu o formă de guvernare exprimînd ceva alt de fundamental, încît ea încetează să mai însemne ceea ce se cheamă guvernare” (p. 182). În fine, autorul englez ține să încununeze teoria sa „pură” încercînd să demonstreze „caracterul apolitic” al viziunii ideologiei asupra politicii: „Ideologia nu conține nici un element genuin politic, deși ei îi datorăm doctrina că *totul* este politic” (p. 177). El acuză ideologia că echivalează politica doar cu elementele sale competitive, în timp ce pe primul plan s-ar situa dezbaterea, negocierea, armonizarea părților etc. Apoi, aceste elemente competitive sînt reduse la cele de tip conflictual, iar conflictul apare ca un joc de sumă nulă: ceea ce cîștigă o parte, pierde cealaltă. Acesta nu poate constitui însă un joc politic și, într-adevăr, între oprimați și opresori nu se poate interpune o activitate politică, ci doar lupta. Deci ideologia nu ar avea „organ” pentru politică, lupta fiind un fel de idee fixă a sa.

În finalul lucrării, K. Minogue adoptă o atitudine superior comprehensivă față de ceea ce lui i se pare a fi demersul de tip ideologic: „Proiectul ideologic este imposibil dacă nu devine proiectul unic al întregii umanități. Structura dogmatică a ideologiei este piedica principală. Căci ideologiile nu sînt interesate în a acumula argumente pe care să le condenseze în avansarea unor propuneri, ci numai în demolarea oricăror contribuții concurente la pregătirea viitorului luminos al omenirii. Arși de dorința fierbinte de a distruge toate relele lumii, ideologii ajung să fie dogmatice în teorie și rudimentare în practică” (p. 230).

Avem impresia că parafraza acestei formulări se potrivește ca o mînușă autorului englez: ars de dorința de a discredită proiectul „ideologic” marxist, K. Minogue ajunge să fie rudimentar în teoria sa, care se dovedește excesiv tributară viziunilor „simpliste, apăsate „ideologice” asupra marxismului.

Călin Anastasiu

Gareth Rees and John Lambert, *Cities in Crisis. The Political Economy of Urban Development in Post-War Britain*, London, Edward Arnold, 1985

Problemele sociale ale dezvoltării urbane survin, în esență, ca dezechilibru sau tensiuni care se produc între cerințele cantitative sau calitative ale „segmentelor” sau grupurilor de populație rezidente în arii urbane specifice și „răspunsurile” oferite populației prin condițiile disponibile pentru muncă și refacerea capacității de muncă în zona urbană de referință.

Problemele sociale ale dezvoltării orașelor au manifestări multiple legate de disponibilitatea și accesibilitatea locurilor de muncă, a locuințelor și serviciilor pentru populația urbană, de costurile obținerii și exploatării acestora.

Ritmurile de industrializare și de urbanizare, tipul de relații social-economice și politice în cadrul cărora se realizează aceste procese, precum și experiența tehnico-științifică și instituțională de controlare a urbanizării constituie condiționări importante ale intensității cu care se manifestă problemele dezvoltării urbane.

Volumul semnat de către Gareth Rees și John Lambert oferă o incitantă sinteză și reinterpretare a dezbaterii privind relația dintre criza urbană și politicile de stat ale dezvoltării urbane, pentru cazul Marii Britanii, în perioada postbelică.

Prin opțiunile care îi structurează demersul specific, lucrarea se înscrie în sfera abordărilor centrate pe causalitatea fenomenelor sociale urbane (și nu atât pe simpla lor descriere, în optică ecologistă), pe descifrarea lor din perspective puternic influențate de dezvoltările marxiste și weberiene ale „noii sociologii urbane”, pe rolul factorilor socio-economici și statali în influențarea politicilor urbane.

Fenomenele de schimbare și criza urbană sînt analizate de către G. Rees și J. Lambert cu referire specială la ariile urbane „interioare” sau „centrale” (inner-cities) din cadrul orașelor sau conurbatiilor din Marea Britanie, la problemele sociale și politicile de stat vizînd respectivele zone.

Din perspectiva noii sociologii urbane (desemnată și ca „economie politică a dezvoltării urbane”, 22), autorii își dezvoltă demersul specific în cadrul unei ample confruntări cu mai vechea interpretare de tip „whig” din teoria generală a istoriei. Această interpretare, asociată cu numele partidului whig (înființat în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, după Restaurare, a reprezentat pe scena politică a Angliei, până la începutul secolului XX, interesele burgheziei), este caracterizată prin considerarea fenomenelor istorice în relație evoluționistă, de progres continuu, în afara structurilor conflictuale, de clasă. Evenimentele istorice sînt selectate și ordonate de istoric astfel încît să justifice stările prezente, evaluate pozitiv din perspectiva unui anumit agent social.

În domeniul particular al dezvoltării urbane, interpretarea de tip whig accentuează progresul continuu al politicilor urbane, dezvoltarea lor prin idei și practici cumulative, ca răspunsuri pe care specialiștii, reformatorii și, în ultimă instanță, statul, le oferă în raport cu diferitele probleme sau crize urbane. Sistemul actual de planificare și politică urbană din Marea Britanie ar fi astfel rezultat al unei creșteri organice, al încoronării activității unui stat aflat deasupra claselor, relațiilor și intereselor sociale conflictuale. Este o schemă explicativă în care problemele sociale urbane generează automat politici de dezvoltare urbană cu caracter statal tot mai adecvat, cumulative și perfectibile printr-un proces de învățare instituțională.

„Orașele în criză” demonstrează inconsistența unei abordări de tip whig în explicarea dezvoltării urbane în Marea Britanie. Dacă boom-ul economic de după cel de-al doilea război mondial a putut masca în bună măsură această inconsistență, deteriorarea condițiilor economice din anii '70, măsurile de austeritate din domeniul politicii sociale și urbane promovate în Anglia odată cu ascensiunea „noii drepte” conservatoare din anii '80 o fac să fie tot mai evidentă. Rees și Lambert consideră că între problemele sociale și politicile urbane cu caracter de stat, orientate spre soluționarea respectivelor probleme, s-au interpus în permanență procese social-politice de elaborare a politicilor de dezvoltare, puternic influențate de către interesele claselor și în genere, ale microgrupurilor sociale cu interese divergente sau convergente în momente istorice specifice. Ideea care revine frecvent în pledoaria autorilor pentru o reinterpretare a dezvoltării urbane este că nu se poate face o analiză a politicilor urbane (urban policy), în sensul de acțiuni structurate instituțional în vederea rezolvării unor probleme ale comunităților urbane, fără luare în considerație a politicii (politics), a rolului jucat de stat în acest proces, fiind în seama de puternica determinare pe care acțiunile sale o suportă din partea claselor, grupurilor de presiune, grupurilor sociale în conflict.

Schema teoretico-metodologică dezvoltată în lucrare este caracterizată printr-o abordare a schimbărilor, crizelor și politicilor urbane din Marea Britanie în raport cu determinările lor economice, de clasă și administrativ-politice. Aceste trei categorii de determinări sînt operaționalizate prin categorii analitice referitoare la producție, relații de clasă și stat, urmărind manifestările lor specifice în raport cu caracteristicile de ansamblu ale modului de producție capitalist, ale economiei și societății naționale britanice și cele manifestate în plan regional sau local, în interiorul respectivei societăți. Programul de analiză propus de cei doi autori britanici este sintetizat într-o formulare de tip normativ-științific: „paternele de localizare specifică a activității economice și sociale dintr-o societate capitalistă (precum cea britanică) trebuie să fie interpretate într-un mod consistent cu conceptualizare a priori a producției de mărfuri și a acumulării capitaliste, a relației de clasă inerent antagonice dintre capital și muncă și a rolului statului în mediarea acestui antagonism precum și în asigurarea cadrului adecvat pentru dezvoltarea capitalistă” (22).

În lucrare sînt făcute frecvente referiri la situația economică și socială din Anglia epocilor victoriană (a doua jumătate a secolului al XIX-lea) și interbelică pentru a defini mai exact profilul etapelor postbelice de schimbare economică și urbană.

În epoca victoriană se află nu numai originea disparităților regionale dintre periferia și centrul țării ci și originea conflictului de durată dintre capitalul financiar și cel industrial. Prevalența primului tip de capital asupra celui de-al doilea era legată de poziția Angliei ca mare putere capitalistă, deținătoare a unui vast imperiu colonial precum și de supremația comercială și financiară pe care capitalismul englez o avea în cadrul sistemului mondial capitalist.

Ca și dezvoltarea industrială, urbanizarea din Anglia secolului al XIX-lea se desfășoară în ritmuri rapide, necontrolat, generînd gravele probleme sociale legate de aglomerarea populației muncitorești în cartiere cu locuințe și echipamente tehnico-edilitare insuficiente, de o calitate cu totul nesatisfăcătoare.

Principalele caracteristici ale politicii urbane din perioada de după cel de-al doilea război mondial sînt analizate, conform programului metodologic adoptat de către autorii lucrării, prin stricta raportare la etapele evoluției economice din Marea Britanie precum și la schimbările produse în politica economică de stat.

Reconstrucția și boom-ul economic care a urmat celui de-al doilea război mondial, declinul economic din anii '60 și crizele economice din anii '70 și '80 sînt principalele etape din evoluția vieții economice britanice la care se raportează Rees și Lambert în analiza pe care o întreprind asupra schimbărilor petrecute în politica urbană din Anglia postbelică. Marca distinc-

tivă sub aspectul vieții economice și politicii urbane pentru fiecare dintre aceste etape este sintetizată în formulările de titlu pentru fiecare din capitolele lucrării consacrate etapelor respective. „Reconstrucția postbelică, boom-ul de lungă durată și refuzul planificării” (cap. 3) „Declinul economic, modernizarea și reforma planificării” (cap. 4) și „Corporatismul, noua dreaptă și criza urbană” (cap. 5). Experiența britanică în materie de dezvoltare și politică urbană continuă pe bună dreptate să atragă atenția nu numai pentru specialiștii din această țară ci și pentru cercuri mai largi de specialiști interesați, în bună tradiție marxistă, de avaturile vieții social-politice și economice în țara cu cea mai veche tradiție industrială și urbană. Perspectiva „anti-whig” pe care o propun autorii *Orașelor în criză* este de natură să polarizeze dezvoltări similare în abordarea problemelor respective.

Programul de cercetare a problematicii urbane propus de Rees și Lambert are, credem, o relevanță metodologică mai largă decât cea strict limitată la cazul societății urbane britanice. În definierea acestei relevanțe un loc important ar putea fi reținut în legătură cu:

— tratarea problemelor de dezvoltare urbană în corelație cu cele de dezvoltare regională și cu procesele macroeconomice specifice societății de referință;

— segmentarea etapelor de urbanizare, schimbare sau dezvoltare urbană în raport cu etapele parcurse în viața economică și în politica economică și regională a societății respective;

— promovarea abordărilor integratoare în care concepția și tradiții din economie, sociologie, politologie și istorie sînt subsumate aceluiași demers analitic și explicativ centrat asupra fenomenului urban;

— abordarea politicilor de dezvoltare urbană în cadrul unor demersuri care se completează reciproc precum cele descriptive, explicative și evaluative;

— necesitatea de a face în permanență distincția între integrarea evenimentului sau fenomenului analizat în contextul social-istoric al producerii sale și evaluarea acestuia din perspectiva unor valori sau stări prezente, de evitare a interpretărilor istorice de tipul celor desemnate în această lucrare ca „interpretare whig”.

Desigur, volumul semnat de Gareth Rees și John Lambert poate suscita și o serie de critici sau rezerve în legătură cu relativa „tensiune” care se manifestă între aparatul conceptual și materialul empiric folosit (primul termen fiind resimțit adesea ca insuficient de nuanțat în raport cu cel de-al doilea). Toate aceste sînt însă firești într-o analiză care se confruntă cu succes, după părerea noastră, cu toate dificultățile structurării unui demers original pentru un domeniu cu o complexitate atât de mare cum este dezvoltarea urbană.

Dumitru Sandu